Excellenties,
Mevrouw en Mijne Heren Curatoren,
Dames en Heren Hoogleraren, Lectoren, Docenten
en leden van de Wetenschappelijke en Administratieve staf,
Dames en Heren Bestuurders van Studentenverenigingen,
Dames en Heren Studenten,
en voorts Gij allen, die deze uitzonderlijke plechtigheid met Uw tegenwoordigheid vereert,

Zeer gewaardeerde Toehoorders,

"Het geld speelt geen rol, maar ik ben er toch aan gehecht."
Heer Bommel in: *De Bovenbazen.*

Het voortschrijden van de tijd brengt verschuivingen teweeg in onze waardering van mensen en dingen. De waarheid blijkt morgen altijd meer kanten te hebben dan wij gisteren dachten. Er is geen wetenschap die daaraan ontkomt en geen wetenschapsbeoefenaar die daarvan niet onder de indruk is.

Met deze woorden begonnen wij op 9 november 1964 onze oratie, getiteld "Economie, Wetenschap en Kunst", ter aanvaarding van

een leerstoel in de Gewone Economie[1]. Deze woorden zijn vandaag nog even fris, als ze toen reeds oud waren.

Vandaag, bijna 13 jaar later, aanvaarden wij de benoeming, die ons op het lijf geschreven is, van buitengewoon hoogleraar in de Bommeliaanse Economie. De Bommeliaanse Economie is de volstrekte tegenvoeter van de Gewone Economie. De Bommeliaanse Economie vertrekt van geheel andere uitgangspunten dan de Gewone Economie en komt ook heel ergens anders uit. De Bommeliaanse Economie behelst en beoogt een geheel ander wereldbeeld dan waaraan wij gewend zijn. De Bommeliaanse Economie voldoet aan geheel eigen logische wetten, die in de Gewone Economie niet worden aangetroffen en die worden gekenmerkt door de eigenschap dat de waarheid niet bewezen of afgeleid, maar slechts vooropgesteld wordt. Zodoende valt het volle gewicht van de wetenschappelijke bewijsvoering op het historische zijn en niet langer op het intellectuele bewustzijn. Het is niet gebruikelijk en niet gewenst de uitgangspunten van de Bommeliaanse Economie aan een kritisch onderzoek te onderwerpen, daar dan niet langer de politieke vruchten van het Bommeliaanse denken in hun volle omvang kunnen worden geplukt.

De Bommeliaanse Economie is grotendeels

ontsproten aan het brein van Heer Bommel, die zeker langer leeft dan van 1918 tot 1983. Deze jaartallen verschillen nauwelijks van die van Karl Marx, wiens stamboom stijf staat van de rabbijnen en die leefde van 1818 tot 1883. Op deze data wordt in de Nederlandse literatuur herhaaldelijk de aandacht gevestigd door Henk Bontebal, die als de enige marxistische econoom van formaat kan worden beschouwd[2]. Sommige geleerden zien in Heer Bommel dan ook een negatieve reïncarnatie van Karl Marx, maar wij achten deze gedachte op talmoedische gronden te speculatief om er verder op in te gaan. Heer Bommel is een universeel Heer, die zich erg van zijn klasse bewust is. Uit sexueel en erotisch oogpunt behoort hij tot de *classe stérile*. Deze klasse is, zoals bekend, voor het eerst ontdekt door de Franse fysiocraat, François Quesnay en daarna door alle andere economen. Heer Bommel verenigt tal van gogische gezichtspunten in zich; hij is psycholoog, socioloog, andragoog en demagoog. Al deze aspecten dienen feitelijk gezamenlijk in ogenschouw te worden genomen. Een kernachtig gespleten behandeling is strijdig met de grondslagen van de Bommeliaanse denkwijze.

Heer Bommel kan alleen maar worden begrepen door hem voortdurend tegen het licht

van zijn omgeving te houden. Dialectisch beschouwd is hij dan ook een lichtgewicht, die zijn zwaarte ontleent aan Tom Poes en de maatschappelijke loop der dingen. Elke geisoleerde beschouwing stuit af op het complexe karakter van de werkelijkheid. Bommeliaanse Denkers zijn universele, alles omvattende denkers en daarom altijd superieur aan Gewone Denkers.

Niettemin kan de Bommeliaanse Economie uit het denken van Heer Bommel worden afgesplitst, zonder het geheel of de delen geweld aan te doen. Wij zullen ons daarom nu verder concentreren op het eigenlijke onderwerp van deze belangrijke oratie: Heer Bommel als theoretisch econoom. Volgens de historische uitgangspunten van de Bommeliaanse Economie kan het denken van Heer Bommel over economische vraagstukken niet los worden gezien van zijn positie in de samenleving. Heer Bommel is een vermogend man, die zijn rijkdom niet door eigen arbeid heeft vergaard. Uit een oogpunt van de arbeidswaardeleer is hij dan ook geen knip voor de neus waard. Heer Bommel speelt met geld alsof het geen rol speelt en bezien door een Bommeliaanse bril is hij dan ook vooral een uitbuiter van de bezittende klasse. Hij is het type van de niet-ondernemende liberaal, die alles wat hij onderneemt tot

een slecht einde brengt. Toen Schumpeter zijn boeken schreef over de ontwikkeling van het kapitalisme heeft hij niet aan Heer Bommel gedacht.

In de praktijk van alledag speelt het geld geen rol voor Heer Bommel, maar in zijn denken als theoretisch econoom zijn alle dingen in en uit het geld. De predikingen, waarin Heer Bommel zich uit als econoom, staan bol van het geld. Van Pasmunten tot De Bovenbazen, en van De Slijtmijt tot de Windhandel, het is al geld en ijdelheid wat de klok slaat. Heer Bommel gaat er kennelijk van uit dat de grenzen van de economie worden gevormd door het calculeren in geld. Heer Bommel denkt ook dat voor geld alles te koop is. Daarom raakt hij in verwarring als hij eens moet betalen met iets dat hem dierbaar is: het horloge van zijn goede vader[3]. Iemand die denkt dat het geld tegelijk geen en een objectieve rol speelt, weet met zijn subjectieve innerlijk geen raad als hij moet buigen voor de subjectiviteit der dingen. Heer Bommel's opvatting, dat economie beperkt is tot financiële calculaties en balanslezen past wonderwel in de bedrijfseconomische variant van de Gewone Economie. Men behoeft er zich dan ook niet over te verbazen dat Heer Bommel's uitgangspunt onjuist is. Maar natuurlijk is zijn kijk op het object van de economie bin-

nen het raam van de Bommeliaanse Economie niet voor betwisting vatbaar.

In de economie gaat het om de behoeftenbevrediging. Dat is om meer dan geld, inkomen, stoffelijke produktie of winst. Die behoeftenbevrediging komt maar zeer ten dele via de markten tot uitdrukking. De betekenis van de natuur voor de mensen van nu en morgen laat zich niet in geld uitdrukken en toch zijn de mensen bereid offers te brengen ten behoeve van het in stand houden van de natuur. Dat past niet in het economisch denken van Heer Bommel, daar voor hem de schaarste een fictie is. In dit opzicht vertoont de beschouwingswijze van Heer Bommel overeenkomst met die van de bekende socioloog Van Zuthem, die kort na het publiceren van deze visie is weggedemocratiseerd van Amsterdam naar Enschede. Doordat Heer Bommel dagelijks kan uitgaan van de fictie dat de schaarste een fictie is, wordt zijn theoretisch-economisch wereldbeeld te zeer beheerst door de rol van het geld.

Stapt men over dit zwakke methodologische uitgangspunt, waardoor de Bommeliaanse Economie niet op het niveau komt van de Echte Economie[4], heen, dan doemen enkele fraaie vergezichten op. In Pasmunten wordt Heer Bommel geconfronteerd met een oude wet

uit de Gewone Economie, nl. de Wet van Gresham. Gresham leefde van 1519 tot 1579. Volgens zijn Wet wordt van verschillende geldsoorten, die in een land circuleren, de goede altijd verdreven door de slechte. En zo ziet men Heer Bommel in Pasmunten eerst verbaasd maar later met instemming reageren op het vervangen van zijn bankbiljetten door de pasmunten. Hij stelt een groot tekort aan pasmunt vast en gaat er daarom goede sier mee maken.

Dat duidt op een reactiepatroon dat tegengesteld is aan dat van Milton Friedman in de Gewone Economie. Friedman wil een vaste regel voor de expansie van de geldhoeveelheid omdat er te veel geld in omloop is. Heer Bommel stelt het omgekeerde voor, omdat er te weinig is. Friedman denkt als Gewone Econoom ook aan het girale geld, maar Heer Bommel beperkt zich tot het ordinaire chartale geld. Hierop wijzen ook zijn veelvuldige bezoeken aan de kluis van vreemde banken, alwaar zijn gezicht opklaart als de stapeltjes bankbiljetten zich aan zijn oog ontrollen.

Dit is te meer merkwaardig, daar het invoeren van het girale geld in de Bommeliaanse Economie tot een revolutie op boekhoudkundig gebied zou kunnen leiden. Een dergelijke revolutie zou op zichzelf beschouwd reeds een

revolutie zijn, daar de accountants kans hebben gezien de mensheid sinds de zestiende eeuw met dezelfde boekhoudkundige methoden te bedotten. Deze accountants vormen in onze samenleving een pressiegroep waarvan de invloed veel groter is dan die van bv. de vakbeweging. Toch is deze samenballing van grenzeloze macht, diepe domheid en een oerconservatieve gesteldheid en houding van de geest nog steeds niet ter sprake gekomen in de politicologische en economische literatuur over de maatschappelijke en collectieve besluitvorming. Een van de eerste resultaten van het vernieuwen van de accountancy zou kunnen zijn het invoeren van een rekening *Dubieuze Crediteuren* in de meeste boekhoudingen, naar analogie van de rekening Dubieuze Debiteuren, die sinds de zestiende eeuw alle balansen siert. Het toepassen van deze uitzonderlijke vondst brengt de Bommeliaanse Economie direct op een hoger plan dan de Gewone Economie, daar aan tal van verliesgevende operaties en activiteiten in de private en publieke sector direct een einde komt.

De vraag komt op of Heer Bommel als theoretisch econoom een monetarist is. Zoals bekend gaan de aanhangers van Friedman ervan uit dat het inflatieverschijnsel in onze samenleving vooral haar oorsprong vindt in wan-

gedrag van de autoriteiten met betrekking tot de geldvoorziening. Daaraan verbinden zij de economisch-politieke conclusie dat goed gedrag met betrekking tot het geld niet alleen een noodzakelijke, maar ook een voldoende voorwaarde is voor het herstel van werkgelegenheid en bedrijvigheid bij een constant prijsniveau. De uitbreiding van de geldhoeveelheid mag niet langer dienen ter financiering van uitsluitend nominale ontwikkelingen in onze economie.

Heer Bommel is inderdaad een monetarist, voorzover hij inziet dat het geld in de samenleving een voorname rol speelt. Tegelijkertijd beklemtoont hij herhaaldelijk dat wat voor de samenleving geldt niet op hem van toepassing is. Daarmede hangt samen dat ook in een ander opzicht Heer Bommel's denken verwant is aan dat van Friedman. Beiden zijn van mening dat het economisch leven het beste aan zichzelf kan worden overgelaten, als men de geldstroom maar binnen de perken houdt. Toch is Heer Bommel niet in alle opzichten een monetarist. Terwijl de meeste aanhangers van de monetaire visie op het economisch proces heel goed begrijpen dat een plotselinge verbreding van de geldstroom de inflatie aanwakkert en derhalve in het geval van volledige bezetting van het produktieapparaat, de prijzen

opjaagt, snapt Heer Bommel daar niets van.

In De Bovenbazen wordt het vertrouwde beeld van een kosteninflatie opgeroepen. De prijzen worden plotseling omhoog gestuwd door een loonronde, die via een knallende bank de ronde doet. De Engelsen spreken in dit verband van een *cost push,* daar de prijzen worden opgeduwd, en niet omhoog getrokken, zoals bij een *demand pull.* Het aanvankelijk bij de bank geconcentreerde geld komt van de ene op de andere minuut in circulatie, waardoor de goederenproduktie ten achter blijft bij de plotseling wassende geldstroom. Dat daardoor een zinloze prijsstijging ontstaat, die vooral de zwakken in de samenleving kwetst, onttrekt zich volledig aan Heer Bommel's denkraam.

Hoe kan men nog langer tijdens een ernstige academische plechtigheid, in aanwezigheid van de Rector, Heer Bommel als theoretisch econoom schilderen, indien van een zo gebrekkig economisch inzicht melding moet worden gemaakt? Daartoe moge er allereerst de aandacht op worden gevestigd dat ook de meeste beoefenaren van de Gewone Economie wezenlijke beoordelingsfouten maken.

Zo hebben in Nederland de meeste Gewone Economen het verschijnsel van de structurele werkloosheid veel te laat onderkend, terwijl zij verder ook thans nog van een zeer eenzijdige

kijk op dit verschijnsel uitgaan. Zelfs hier in Rotterdam wordt gedacht dat het voortschrijden van de techniek uitsluitend arbeidsbesparend is. Heer Bommel, die het zonder Centraal Planbureau moet doen, mag minstens voor gelijkwaardige enormiteiten zorg dragen.

Maar er is meer. In Nederland is in de praktijk al enige jaren de gewoonte ontstaan, dat de overheid veel meer geld uitgeeft dan zij via leningen en belastingen ontvangt. Volgende week wordt het 100 miljard. Teneinde het verschil te dekken moet een beroep worden gedaan op De Nederlandsche Bank, want er moeten extra liquiditeiten in omloop worden gebracht, die door niemand waren verdiend. Deze werkwijze wordt weleens deftig aangeduid met de term: monetaire financiering. Vroeg of laat leidt deze monetaire financiering tot het drukken van nieuwe bankbiljetten. Weinigen hebben in de gaten dat alleen in de sector van de bankbiljettenproduktie nog van een behoorlijke en nog steeds uitdijende werkgelegenheid sprake is. Maar niemand schijnt te begrijpen dat door deze machinatie het inflatievuur wordt aangewakkerd en in stand gehouden. In het licht hiervan kan men Heer Bommel geen enkel verwijt maken. Integendeel, ongetwijfeld heeft hij door dat hij als bovenbaas

ook net moet doen alsof er niets aan de hand is. Trouwens, in de Loodhervormer stelt Heer Bommel zelf vast dat ook voor hem geldmaken een kleinigheid is, waaraan hij werkgelegenheid ontleent.

Het theoretisch-economisch denken van Heer Bommel is niet beperkt tot monetaire gezichtspunten. Op tal van plaatsen treft men opmerkingen aan die tezamen een beeld opleveren van zijn kijk op het vraagstuk van de economische groei. Hoewel Heer Bommel herhaaldelijk buiten de Kleine Club geplaatst dreigt te worden, daar hij een nieuwe en geen oude vrijgestelde is, kan hij als een voorloper van de Club van Rome worden beschouwd. Deze Club ging er enige jaren geleden nog van uit dat de wereld binnen afzienbare tijd zou stranden op te sterke groei en op het opraken van de energiebronnen. Een nullijn voor de groei en voor het energieverbruik, was de dringende boodschap. Daarvoor was een radicale mentaliteitswijziging nodig. Deze is niet gekomen en ook de radicalen zijn van hun eigen toneel verdwenen. De groei is gestopt omdat de Arabieren enige jaren geleden hebben ontdekt op welk niveau de olieprijs moet worden vastgesteld, zodat hun winsten maximaal zijn. Dit vraagstuk was in 1838 al opgelost door de Franse wiskundige Cournot, die zich ook en-

kele maanden met economie heeft beziggehouden. In alle leerboeken, van De Kern tot Echte Economie, treft men aan hoe à la Cournot het optimale punt op de afzetschaal van een monopolist kan worden bepaald. Dat de olieproducerende landen hier betrekkelijk laat achter gekomen zijn, wijst erop dat de verspreiding van technische kennis en wetenschappelijke inzichten vaak erg traag verloopt.

Hoe dit ook zij, sinds het toepassen van de verworven inzichten is in onze westelijke wereld door het feit van de olieprijsstijging aan de groei een einde gekomen, op een andere wijze dan de Club van Rome heeft voorzien. Daarom is het een grote verdienste van Heer Bommel dat hij al in De Slijtmijt weigert zelf aan het opvoeren van de consumptie mee te doen. Hij wenst de Oude Schicht niet tot blik te laten vermalen, teneinde op die manier de conjunctuur kunstmatig te stimuleren door het uitoefenen van vraag. Nu heeft hij als Heer van stand makkelijk praten, maar toch willen wij onze waardering voor deze vooruitziende blik niet onder Uw stoelen en banken steken. Heer Bommel is geheel onbewust milieubewust en is daardoor eerder op weg naar Rome gegaan dan de meeste Gewone Economen.

Dat blijkt ook uit de positieve wijze, waarop hij in De Bovenbazen de energieloze energie

begroet. Het waardeloos worden van olie en aardgas door zo'n wieltje betekent immers welvaart voor iedereen. Dat Heer Bommel in dit verband niet beseft dat de op niets lopende eeuwigdurende beweging berust op de fictie dat de schaarste een fictie is, doet niets af aan zijn verdienste in te zien dat de technische ontwikkeling de ondergang van de wereld zou kunnen voorkomen. Ook voor Heer Bommel geldt nu eenmaal mijn uitspraak van 1964: "De economist is van nature een gespleten individu; als hij het niet is, is hij eenzijdig".

Inmiddels zijn wij aangeland bij de betekenis van het voortschrijden van de techniek voor het groeiproces. In het kader van de Bommeliaanse Economie wordt onderscheid gemaakt in het ontwikkelen en toepassen van nieuwe technische kennis. Verder heeft de technische ontwikkeling betrekking op nieuwe produktiemethoden en nieuwe produkten. Vooral het ontwikkelen van nieuwe produkten trekt de aandacht van Heer Bommel; zoals blijkt uit de uitvinding van de mechanische spin. Opvallend is dat het ontwikkelen van nieuwe technische mogelijkheden in de visie van Heer Bommel geheel in dienst staat van de toepassingen. Hier kan men in Den Haag nog iets van leren. Vaak worden immers projecten gesteund die in tech-

nisch opzicht aantrekkelijke kanten hebben, maar waarbij niet wordt gedacht aan commerciële toepassingen. Een dergelijk geïntegreerd denken treft men wel aan bij Heer Bommel. Zijn inzichten kunnen wij door een eigen bijdrage nog iets verder verdiepen.

Het ontwikkelen van nieuwe methoden kan berusten op een *demand pull,* waarbij het onderkennen van een maatschappelijke behoefte aan de wieg van het innovatieproces staat, of op een *technology push,* waarbij het onderkennen van een technische mogelijkheid de startmotor vormt. De meeste voorbeelden van een geslaagde nieuwe techniek behoren tot de demand-pull-categorie, zodat men mag vaststellen dat het economische denken van Heer Bommel in dit opzicht steunt op empirisch onderzoek.

We mogen gerust vaststellen dat Heer Bommel, als grondlegger van de Bommeliaanse Economie, een grote voorsprong heeft op de beoefenaren van de Gewone Economie, die aan het verschijnsel van de technische ontwikkeling nauwelijks aandacht schenken. Het lot van Heer Bommel is in dit opzicht volkomen vergelijkbaar met dat van Karl Marx, die leefde van 1818 tot 1883 en wiens stamboom nog steeds stijf staat van de rabbijnen. Evenals in de Bommeliaanse Economie speelt in de

marxistische economie de invloed van de techniek op de loop der maatschappelijke gebeurtenissen een belangrijke rol. Zoals bekend bezocht Karl Marx, wiens stamboom wij al een paar keer hebben uitgebeend, op 20 januari 1864 Zaltbommel, teneinde de akte van boedelscheiding te ondertekenen na het overlijden van zijn moeder[5]. Op 7 september 1974 bracht Marten Toonder een bezoek aan dezelfde plaats, teneinde namens Heer Bommel Karl Marx postuum de hand te drukken en diens verwantschap met de familie Philips in het licht te stellen.

Daar zowel het ontwikkelen als het toepassen van nieuwe technieken afhankelijk is van het omgaan met schaarse produktiefactoren, zoals arbeid, kapitaal en natuurlijke hulpbronnen, is de techniek ook vatbaar voor beïnvloeding en besturing. Deze laatste conclusie wordt door Heer Bommel niet getrokken, zodat hij uiterst verward reageert op de opdracht het eeuwigdurende wiel in de kluis op te bergen. Evenals de eeuwig brandende gloeilamp en de eeuwigdurende bromfiets moeten deze toepassingen van de techniek worden vernietigd. Men wil zowel de formule als de uitvinder vernietigen. Dit betekent dat het beleid kan aanknopen bij het ontwikkelen, het verspreiden en toepassen van de techniek. Van deze benadering heeft

Heer Bommel niet terug. Heer Bommel heeft geen staart, maar als hij die wel had, zou hij er bij deze gelegenheid zeker zelf op trappen, want hij heeft haarscherp in de gaten dat zij die de techniek willen sturen zich volledig door hun eigenbelang laten leiden.

Heer Bommel neemt waar dat van een eenmaal tot stand gekomen concentratie van macht misbruik kan worden gemaakt. Een kleine groep machtigen, die over alles beschikt, probeert ook de positieve kanten van het voortschrijden van de techniek te vernietigen of ten eigen bate aan te wenden. Toch vormt de theorie van de monopolievorming een zwakke stee in het Bommeliaanse denken. Het ontstaan van fusies slaat Heer Bommel zozeer met stomheid, dat zelfs een eenvoudige bankbeambte in het begin van De Bovenbazen ervan afziet uitleg te geven. Als theoretisch econoom slaat Heer Bommel hier een slecht figuur, maar hij steekt toch nog gunstig af bij de Gewone Nederlandse Economen, die van de theorie omtrent de macht op de markt eenvoudig niets afweten. De Gewone Economie heeft in Nederland de grootste moeite met het analyseren van de oligopolistische marktvorm, waarbij een beperkt aantal ondernemingen de marktsituatie beheerst. Op het moment dat Heer Bommel of een van zijn volgelingen zich enige kennis van

wiskunde eigen maakt, is het ook op dit terrein gedaan met de Gewone Economie in ons land.

Tenslotte stellen wij de onreine hamvraag aan de orde. Is Heer Bommel een klassieke liberaal, een neo-liberaal, een moderne liberaal, een pseudo-liberaal, een progressieve liberaal, een utopisch socialist, een wetenschappelijk socialist, een democratisch socialist, een radicale socialist, een gewone communist, een eurocommunist dan wel een vulgaire marxist? De tijd schiet te kort om op deze indringende vraag thans een antwoord te geven. Ongetwijfeld is uw belangstelling zozeer gewekt dat u verlangend uitziet naar mijn overige colleges.

Mevrouw en Mijne Heren Curatoren,
Door mij als eerste op de leerstoel voor Bommeliaanse Economie te benoemen, drukt U een vertrouwen in mij uit dat ik niet waardig ben. Ik schaam mij dit te moeten bekennen.

Dames en Heren Hoogleraren en Docenten van deze Universiteit,
Zonder aarzeling treed ik tot uw kring toe. Op deze plaats had U geen beter heertje kunnen benoemen. De meesten Uwer zijn minder geschikt dan ik voor het uiteenzetten van de

grondbeginselen van de Bommeliaanse Economie. Gaarne zeg ik U toe dat U in onbeperkte mate een beroep op mij kunt doen.

Excellenties,
Dat U in zo groten getale bent komen opdraven verheugt mij, maar verbaast mij niet. Volgens mijn informaties informeert de informateur zo lang dat het voor U weer aantrekkelijk wordt de contacten met de Universiteit te herstellen.

Mijne Heren Hoogleraren en Lectoren van de Economische Faculteit,
Evenmin als Heer Bommel heb ik de tijd alle boeken die ik heb geschreven zelf te lezen. Dat U mij niettemin voor deze benoeming hebt willen voordragen stemt mij tot diepe droefenis, want het illustreert dat er sinds 1964, toen ik nog alles las, veel is veranderd.

Dames en Heren Studenten,
Heer Bommel heeft bereikt wat slechts voor weinigen is weggelegd: hij maakt zijn eigen fouten. Er is niets heerlijker dan dat. De meeste mensen maken andermans fouten, daar zij in betrekkingen van afhankelijkheid tot elkander staan. Steeds weer is er moed voor nodig zich los te maken van in ruime kring aanvaarde

dogma's. Het is een schone opgave U daarin voor te gaan. En hoe scherp Uw kritiek op mijn persoon en werk ook moge zijn, U kunt mij dat grote genoegen niet langer ontzeggen.

Ik heb lang niet alles gezegd.
Ik zei het al: lang niet alles gezegd. Het is voor mij een grote eer thans bij U te kunnen inleiden de schepper van Heer Bommel en diens kostelijke avonturen, de enige creatieve kunstenaar die ons land met Ierland gemeen heeft, de heer Marten Toonder.

ANNOTATIE

[1] A. Heertje, *Economie, Wetenschap en Kunst,* Leiden 1964
[2] Vergelijk voor het werk van Bontebal: *Echte Economie,* Amsterdam 1977 van schrijver dezes.
[3] De Windhandel, blz. 40
[4] Zie daarvoor mijn reeds vermelde nieuwe boek, dat op 1 november in Amsterdam verschijnt.
[5] H. Monz, *Karl Marx,* Trier 1973, blz. 286.